

S T A S

og

Bokmål

Veilederversjon 1.0

STAS (*Standardisert Test i Avkodning og Staving*) er et standardisert batteri av tester som kartlegger ferdighet i avkodning og staving. Alle STAS-prøvene er normert på ca. 100 elever per klassetrinn fra 1 kl. til og med 10 kl. – i alt ca. 1000 elever. STAS-prøvene gir normerte og høyt reliable og valide mål på generell avkodningsferdighet og mange delferdigheter i avkodning. (Klinkenberg & Skaar, 2003). STAS anbefales brukt som kartleggingsverktøy når en anvender eller planlegger å anvende «Tempolex bedre lesing» (bokmålsversjonen) i spesialundervisning eller tilpasset opplæring. Se PP-Tjenestens Materiellservice.

«Tempolex bedre lesing» versjon 4.1 er et dataprogram som sikter på innlæring og automatisering av avkodning og leseflyt. Programmet består av en omfattende katalog av ordlister og tekster som er tilpasset forskjellige nivåer og vansker i avkodning og delferdigheter i avkodning. «Tempolex bedre lesing» bygger på funn fra nyere leseforskning - bl.a. at grunnleggende leseopplæring bør foregå med en lydmetode supplert med trening i fonembevissthet og at repetert lesing og presisjonsopplæring bør brukes til innøving og automatisering av ortografisk avkodningsferdighet og leseflyt (Klinkenberg, 2011b). STAS og «Tempolex bedre lesing» bygger på den empiri og teori om utvikling av avkodningsferdighet (Klinkenberg, 2011a).

Det anbefales derfor at elever prøves med STAS *før* opplæring med Tempolex starter. Da kan en finne *om* det er behov for målrettet avkodningstrening, *hvilket nivå* treningen bør starte på og *hvilke delferdigheter* som mest trenger trening. Egnede øvelser vil en så finne i Tempolex (Klinkenberg, 2011b). Dersom øvingene med Tempolex varer over tid bør elevens utvikling vurderes med STAS *underveis* – f.eks. etter 3-4 mnd. Endelig bør eleven vurderes med STAS *etter* endt trening med Tempolex slik at effektene av treningen kan evalueres også i forhold til *normgruppens* fremgang i samme tidsrom.

STAS inneholder gruppeprøver både for staveferdighet og avkodningsferdighet. Gruppeprøvene i avkodning kan gis til samlet klasse, tar kort tid, er normerte og har god reliabilitet og validitet. (Klinkenberg & Skaar, 2003).

STAS inneholder også individuelle avkodningsprøver med omfattende normering og høy reliabilitet og validitet. Til sammen gir disse prøvene et presist mål på generell avkodningsferdighet i form av *STAS avkodningsindeks*. Dette målet er satt sammen av skårene på prøvene **O-1**, **O-A** og **F-2**. Disse omtales kort nedenfor:

O-1 er et mål på ferdighet i ortografisk avkodingsvei både for høyfrekvente ord og litt mindre vanlige ord.

O-A er et mål på generell avkodningsferdighet. O-A gir imidlertid også separate og normerte delskårer på avkodningsferdighet for høyfrekvente lydrette ord, lavfrekvente lydrette ord, høyfrekvente ikke-lydrette ord og lavfrekvente ikke-lydrette ord. Disse skårene kan kombineres til normerte mål på høyfrekvente ord, lavfrekvente ord, lydrette ord, ikke-lydrette ord og ord generelt.

Sammen med kvalitativ analyse er O-1 og O-A svært godt egnet til å vurdere både nøyaktighet, tempo og automatisering i avkodning generelt og ortografisk vei spesielt.

Dersom en elev har svak skåre på høyfrekvente ord på O-1 og O-A anbefales øvinger med Tempolex 09-*Høyfrekvente Korte Ord*. Etter hvert kan også Tempolex 11-*Høyfrekvente Lange Ord* øves. Forskingen viser dessuten entydig at *repetert lesing* av sammenhengende tekst bidrar til et øket forråd av ortografiske representasjoner med øket nøyaktighet, tempo, automatisering i avkodingen og leseflyt som resultat (Klinkenberg, 2005, Klinkenberg, 2011c). Aktuelle tekster i Tempolex er 10-*Tekster med Ikke-lydrette Ord* og 19-*Fortellinger-Fabler-Vers*.

F-2 er et normert mål på generell ferdighet i fonologisk avkodingsvei som anvender nonord. Fonologisk avkodingsvei er avgjørende for å klare å avkode nye og ukjente skrevne ord og etter hvert å utvide ordforrådet. (Cunningham & Stanovich, 1998 a, b). F-2 består av delprøvene **F-2.1, F-2.2 og F-2.3**:

F-2.1 er et normert mål på mestring av *enkel* fonologisk avkodingsvei. Målingen skjer med nonord som består av lovlige, men svært uvanlige stavelser, opptakter og rim slik at eleven skal «tvinges» til å omkode enkeltbokstaver til enkeltlyder og trekke dem sammen.

F-2.2 består av nonord som er like lange og ortografisk komplekse som i F-2.1, men som består av svært vanlige stavelser, opptakter og rim. Også F-2.2 er normert. Sammenholdt med F-2.1 vurderer F-2.2 grad av mestring av *avansert* fonologisk avkodingsvei.

Sammenligning av skårene på F-2.1 og F-2.2 gir verdifull informasjon i forhold til tiltak med «Tempolex bedre lesing»:

Dersom eleven ikke mestrer, har mange feil eller *svært* lavt tempo på F-2.1 anbefales at han øver grunnleggende leseopplæring med en eller flere av 02-*Startpakkene* i Tempolex. For slike elever er det aktuelt å gå videre med 03-*Nonord*, 04-*Høyfrekvente Lydrette To-lydsord*, 05-*Setninger med Lydrette To-lydsord*, 06-*Høyfrekvente Lydrette Tre-lydsord*, og 07-*Tekster med Lydrette Tre-lydsord*.

De to viktigste årsakene til at elever strever med å lære enkel fonologisk vei er mangelfull kunnskap om og automatisering av bokstav-lydsamsvar og svak fonembevissthet (Hulme & Snowling, 2009) Hvis årsaken til at eleven ikke mestrer enkel fonologisk vei er lite kunnskap om- og automatisering av ferdighet i bokstav-lydomkodingen, anbefales det å øve med Tempolex 02-*Start 2*. Dersom årsaken er svak fonembevissthet, anbefales *Støttetrening i Fonemanalyse*, rimene i første delen av 12-*Enkle Lydrette Rim* og 02-*Start 1* som inneholder en progresjon av lydrette to-lydsord.

Dersom eleven har lav skåre på F-2.2 relativt til F-2.1, anbefales trening på Avansert Fonologisk Vei i Tempolex. Dette omfatter trening med 12-*Stavelser*, 13-*Enkle Lydrette Rim*, 14-*Opptakter med Konsonantklynger* og 15-*Kompliserte og Ikke-lydrette Rim*.

Elever med slike vansker kan også profitere på å øve morfem-lesing med bundne morfemer slik som regelmessige bøyningssendelser som enheter. I Tempolex finnes slike øvinger i 16-*Substantivbøyninger*, 17-*Verbbøyninger* og 18-*Adjektivbøyninger*.

F-2.3 i STAS kartlegger ferdighet i mestring av sammensatte grafemer ved hjelp av nonord. Svakt resultat på denne prøven tilsier trening med Tempolex *08-Grafemer med flere Bokstaver* og katalogene *20-30 Ikke-lydrette Ord*. Svak evne til å stave ikke-lydrette ord på STAS-diktaten O-2 tilsier også trening med Tempolex *Ikke-lydrette Ord*.

FO-3 i STAS er en normert prøve som kartlegger kunnskap om bokstav-lydsamsvar og omkodingshastighet for bokstaver til lyder. Svake skårer kan tyde på lite automatisert ferdighet i bokstav-lydomkoding. Tempolex-øvelsen *02-Start-2* er en intensiv øvelse som øker hastighet og automatisering i bokstav-lydomkoding. I noen grad er også ferdigheten som måles i FO-2 lignende prøver prediktivt for og begrensede for fremtidig leseflyt (Lervåg & Hulme, 2009).

God normering av STAS gjør at en elev kan sammenlignes med «seg selv» i ulike delferdigheter i avkodingen og behov for- og utbytte av øvelse på slike delferdigheter. Eleven kan også sammenlignes med normene for eget samt lavere og høyere klassetrinn både i total avkodingsferdighet og delferdigheter i avkoding.

I STAS prøves eleven med svært mange og løsrevne ord og nonord. Bruk av STAS for å vurdere eventuell fremgang etter øving med Tempolex vil derfor i liten grad bli «forurenset» av øvingseffekter som følge av retesting med samme prøve.

De individuelle STAS-prøvene tar bare ca. 15 minutter å administrere.

STAS regneark letter bruken av STAS (Skaar, 2005). Når man har lagt inn råskårene, får man en profil over elevens avkodingsnivå samt sterke og svake sider ved avkodingen. Dersom man bruker regnearket og kvalitativ analyse elevens leseatferd og lesefeil, vil man raskt finne ut hvilke oppgaver eleven bør arbeide med i «Tempolex bedre lesing». For bruk av Tempolex i spesialundervisning og tilrettelagt opplæring er det også utarbeidet en egen veileder for lærere (Klinkenberg, 2011b).

Elsebet Skaar og Jan E. Klinkenberg

Referanser

Cunningham, A.E. & Stanovich, K.E. (1998a). What reading does for the mind. *American Educator*. 22. 8-15.

Cunningham, A.E. & Stanovich, K.E. (1998b). The impact of print exposure on word recognition. In Ehri, L.C. & Metsala, J.L (eds.). *Word recognition in beginning literacy*. Mahawah N.J. Lawrence Erlbaum Publishers.

Hulme, C. & Snowling, M.J. (2009). *Developmental disorders of Language, Learning and Cognition*. Wiley-Blackwell. London. UK.

Klinkenberg, J.E. (2005). *Å bedre barns leseflyt: 27 varianter av repetert lesing*. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard). Oslo.

Klinkenberg, J.E. (2011a). Rasjonale for valg av ord og ordlister i Tempolex bedre lesing. www.tempolex.no

Klinkenberg, J.E. (2011b). Spesialundervisning og tilpasset opplæring med Tempolex bedre lesing. www.tempolex.no

Klinkenberg, J.E. (2011c). *Den lille bog om Flydende Læsning. 28 øvelser med gentaget læsning*. Akademisk Forlag. København.

Klinkenberg, J.E. & Skaar, E. (2003). *STAS. Standardisert Test i Avkoding og Staving. Manual*. PP-Tjenestens Materiellservice. Jaren.

Lervåg, A. & Hulme, C. (2009). Rapid automatic naming (RAN) taps a mechanism that places constraints on early reading fluency. *Psychological Science*. 20. 1040-1048.

Skaar, E. (2005). *STAS Regneark*. PP-Tjenestens Materiellservice. Jaren.